

Τα Πάθη του Χριστού: Σχέση κινηματογράφου με το θρησκευτικό γεγονός

[Ορθοδοξία](#) / [Θρησκευτική ζωή](#) / [Κινηματογράφος](#)

[Αριστέα Ρίζου](#), Εκπαιδευτικός Θεατρολόγος

Όπως ήδη έχει επισημανθεί, οι εκφάνσεις του ανθρώπινου πολιτισμού, ανά τους αιώνες εκφράζονταν με ποικίλους τρόπους, ιδιαίτερα μέσω της τέχνης. Ο κινηματογράφος, ως η έβδομη τέχνη αναπαριστά με διάφορους τρόπους την ηθογραφία και γενικά τον πολιτισμό της εκάστοτε κοινωνίας, την οποία προβάλλει, χρησιμοποιώντας διάφορα εκφραστικά μέσα. Με τον τρόπο αυτό επιχειρεί συχνά να αφυπνίσει τους θεατές, να τους προβληματίσει ή να τους προσφέρει ψυχαγωγία και θέαμα. Οι άνθρωποι, ιδιαίτερα στις σύγχρονες, πολυπολιτισμικές κοινωνίες, αντιμετωπίζουν την πολυπλοκότητα του καθημερινού βίου και μια ηθική κρίση θεσμών και αξιών, πέρα από την οικονομική αστάθεια και ανασφάλεια. Αναζητούν λοιπόν, έναν τρόπο διαφυγής από την σκληρή πραγματικότητα που βιώνουν, έναν επαναπροσδιορισμό της προσωπικής τους ταυτότητας και μια απάντηση στην αγωνία της ύπαρξης [\[1\]](#).

Αξιοσημείωτες θεωρούνται και οι παρατηρήσεις του θεολόγου και φιλοσόφου Paul Tillich αναφορικά με τη θρησκεία και τον πολιτισμό. Επιθυμεί να επαναπροσδιορίσει την έννοια της θρησκείας και παράλληλα να τονίσει την αλληλεξάρτηση της θρησκείας και του πολιτισμού. Θεωρεί απαραίτητη την πρώτη για τον πνευματικό βίο του ανθρώπου, καθώς προσδίδει νόημα στις λειτουργίες του ανθρώπινου πνεύματος[2].

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε την αναφορά του προαναφερόμενου συγγραφέα στο «καινό είναι». Κάνει λόγο για την σχέση Χριστού και ύπαρξης τονίζοντας την αλλοτρίωση του ανθρώπου, συνδέοντας την με την αμαρτία και κινείται στο πλαίσιο της Παύλειας προοπτικής του Χριστιανισμού που μεταφέρει το μήνυμα της καινής κτίσης. Επικεντρώνει λοιπόν ο Tillich την έννοια αυτή στο Χριστό, διότι Εκείνος έχει νικήσει την αλλοτρίωση της ύπαρξης του ανθρώπου[3]. Επισημαίνει τρία βασικά σημεία για το «καινό είναι», την ενότητα της ύπαρξής του με το Θεό, την ηρεμία και τη δόξα εκείνου που συντηρεί αυτό το στοιχείο, ενάντια στην αλλοτρίωση του εαυτού και την αγάπη, στην οποία παραδίδεται οικειοθελώς ο άνθρωπος, ως εικόνα της θείας αγάπης[4]. Με αυτά τα δεδομένα ο συγγραφέας γειτνιάζει με μια σύνθεση Χριστιανισμού και Πολιτισμού, αλλά κρίνει αναγκαία και την υπέρβαση της αβεβαιότητάς του, ορίζοντας, όμως το Χριστό, ως βάθος του πολιτισμού, κατά τον C. Armbruster[5]. Άλλωστε, διαφαίνεται ότι ο Tillich, πιθανόν επιθυμεί να αποτραβήξει τη Θεολογία από την απομόνωση, ώστε να συνδιαλέγεται με τον πολιτισμό[6].

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η τέχνη και ο πολιτισμός, όντας σε διάλογο με τη Θεολογία, ανασύρουν στην επιφάνεια τα θετικά στοιχεία του ανθρώπου, καθώς εκτελούν ένα ύψιστο παιδαγωγικό καθήκον, προτάσσοντας χριστιανικά πρότυπα, όπως την αγάπη του Ιησού Χριστού για τον Άλλο, τον διαφορετικό, την έννοια της υπαρξιακής αναζήτησης και της συγχώρεσης και παραδείγματα ηρώων που λειτουργούν ως μορφές ήθους και χριστιανικής αρετής.

Ειδικότερα, ο κινηματογράφος αποτελεί ένα παιδευτικό μέσο, το οποίο διαμορφώνει συνειδήσεις, προσφέρει νοήματα και εικόνες και μπορεί να συμβάλλει στην δημιουργία μιας κοινωνίας με αυτογνωσία και μια προσπάθεια για βελτίωση της καλλιέργειας του ανθρώπου και της διαμόρφωσης μιας καλύτερης αισθητικής. Άλλωστε η παρακολούθηση και η απόλαυση ενός θεάματος, είναι σύμφυτη στον άνθρωπο από τις πρωτόγονες ακόμη κοινωνίες. Όμως το σημαντικότερο από όλα είναι ότι δια της τέχνης και του πολιτισμού, ο άνθρωπος οδηγείται στην αυτογνωσία, προσδίδοντας νόημα στην ύπαρξή του και αναπτύσσει την κριτική σκέψη, διαμορφώνοντας έναν κώδικα ηθικής και συμπεριφοράς που τον προστατεύει από την αλλοτρίωση.

Δίχως αμφιβολία, ο κινηματογράφος, μετά τα πρώτα του βήματα, εξελίχθηκε με τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και συνιστά αντικείμενο μελέτης και αισθητικής απόλαυσης κερδίζοντας εκατομμύρια θεατές, ανά την υφήλιο. Η κινηματογραφική μηχανή αποτυπώνει μια εικόνα του κόσμου, αιχμαλωτίζει στο φιλμ την ίδια την πραγματικότητα. Είναι ένας καθρέφτης της εκάστοτε εποχής και κοινωνίας, περνά μηνύματα, επηρεάζει και διαμορφώνει συνειδήσεις, ταξιδεύει τη φαντασία και το νου, συμβολίζει ιδέες, διαμορφώνει την κουλτούρα και το αισθητικό κριτήριο του κάθε ατόμου. Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, θα παραθέσουμε την οπτική της Σ. Αθανασοπούλου-Κυπρίου ότι, δηλαδή, τα λογοτεχνικά κείμενα υπόκεινται σε τόσες ερμηνείες, όσες και ο αριθμός των αναγνωστών. Αποκαλύπτουν αλήθειες και φέρουν τον ηθικό και θρησκευτικό προβληματισμό του εκάστοτε συγγραφέα[7]. Αυτό το στοιχείο δύναται να ισχύει και στην τέχνη του κινηματογράφου, καθώς κι εδώ πρόκειται για ένα προϊόν της ανθρώπινης διάνοιας. Συνεπώς, η βιογραφία του δημιουργού επεξηγεί τα αίτια της επιλογής ενός σεναρίου, την επιλογή ενός συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου, εντός του οποίου δρουν οι πρωταγωνιστές, τη χρήση συγκεκριμένων μέσων έκφρασης.

Πρωταρχικά, δέον είναι να επισημάνουμε την έννοια του όρου της Θεολογίας, κατά την Ορθόδοξη παράδοση, όπως αναφέρεται από την Σ. Αθανασοπούλου-Κυπρίου: πρόκειται για το λόγο του Θεού και για το λόγο περί Θεού. Τονίζεται,

ωστόσο ότι Τον γνωρίζουμε διαμέσου των ενεργειών και των πράξεών Του, διότι ο άνθρωπος αδυνατεί να κατανοήσει την ακατάληπτη φύση και ουσία Του, όπως παραθέτει ο Μέγας Βασίλειος στους λόγους του[8].

Μάλιστα, ο μοναδικός τρόπος, ώστε να έχει ο άνθρωπος ένα είδος «γνώσης» για το Θεό είναι η μέθεξη στο θείο μυστήριο, όπου κατά χάρη ο άκτιστος Θεός αποκαλύπτει στο κτιστό πλάσμα Του τον Εαυτό Του. Ως αποτέλεσμα, η Θεολογία υπάρχει στο βαθμό που ο Θεός, προσλαμβάνοντας το ανθρώπινο περίβλημα, σύμφωνα με το σχέδιο της Θείας Οικονομίας καλεί τον άνθρωπο να έρθει σε κοινωνία μαζί Του, ώστε να θεωθεί. Η αποκάλυψη της δόξας του Θεού στον κόσμο συνιστά τον συνδετικό κρίκο, μεταξύ κτιστού και άκτιστου και καταλήγει στην Ευχαριστιακή Θεολογία στο βαθμό που ο άνθρωπος αναγνωρίζει την αγάπη του Δημιουργού[9].

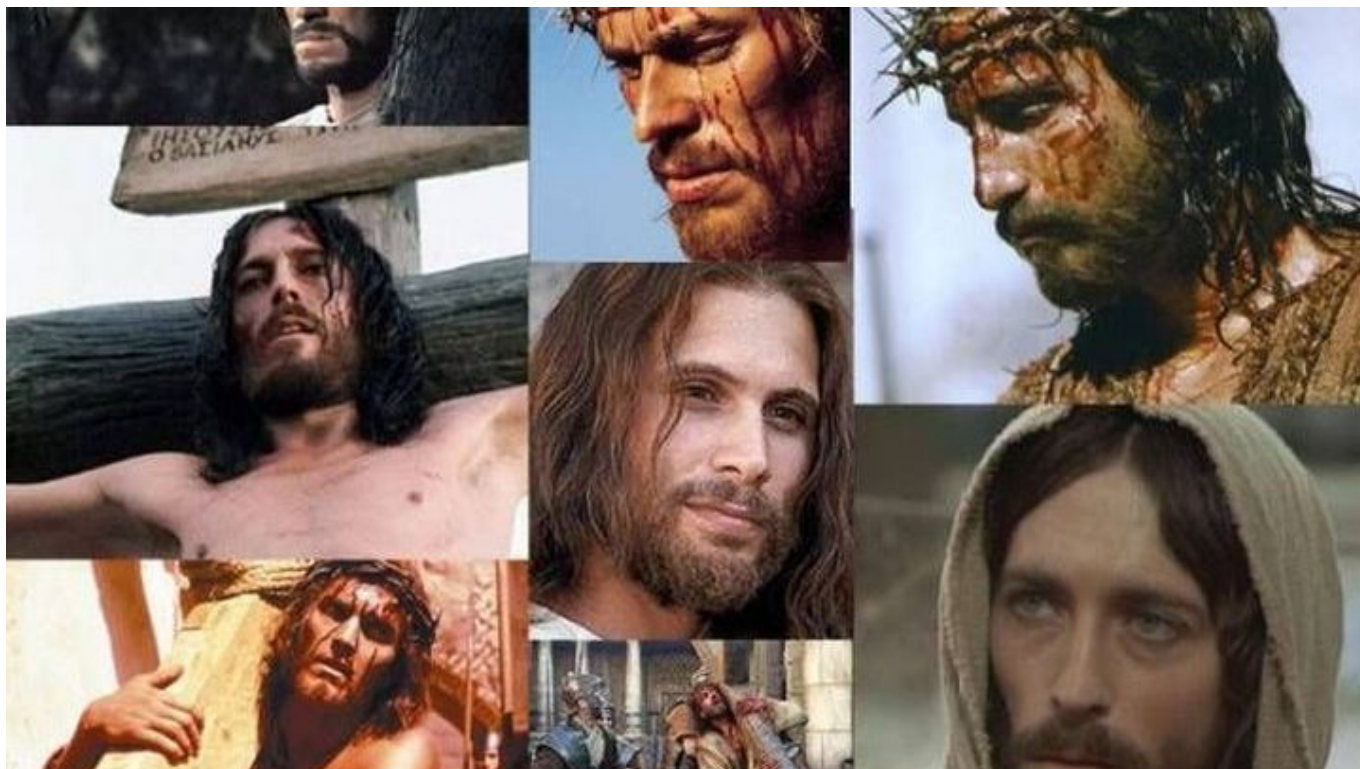
Κατά συνέπεια, οι θεολογικές αναφορές σε ένα έργο του πολιτισμού και της διάνοιας εκκινούν από την αφετηρία της αναγνώρισης από την πλευρά του θεατή της δόξας του Θεού στο κείμενο, στο σενάριο, διαμέσου της γλώσσας. Η γλώσσα, όπως τονίζει emphatically η προαναφερόμενη συγγραφέας, δηλώνει θεολογικά σημεία και αναφορές, αναγνωρίσιμες από το κοινό[10]. Κατά συνέπεια, δεν μένει αμέτοχο και παθητικό, αλλά ο ρόλος του στην διαδικασία της ερμηνείας είναι καθοριστικός και οφείλει να είναι δημιουργικός[11]. Αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης, ότι οι άνθρωποι όσο προσεγγίζουν το Θεό κατανοούν ότι η τέχνη εν γένει και ειδικότερα η ποίηση συνιστούν ένα τρόπο μετοχής στο Θεό. Άρα, η θεολογική ερμηνεία σε ένα έργο τέχνης εξαρτάται και από το ευχαριστιακό βίωμα των πιστών εν Χριστώ, ώστε να διακρίνουν θεολογικά σημεία σε οποιαδήποτε καλλιτεχνήματα που αλλιώς θα φαίνονταν βλάσφημα[12].

[page_end]

Από την άλλη πλευρά, η θρησκεία συνιστά ένα σύνθετο σύστημα αξιών και επιρροής σε έναν κόσμο που αντιμετωπίζει πληθώρα προβλημάτων. Οι θρησκευτικές αναφορές σε ένα έργο ενός σκεπτόμενου καλλιτεχνικού νοός, ειδικότερα σε μια ταινία, μπορούν να είναι φανερές, να υποβόσκουν ή να σχετίζονται με το ιδεολογικό πλαίσιο ενός δημιουργού. Ο διάλογος Θεολογίας-Λογοτεχνίας επεκτείνεται και στην τέχνη του Κινηματογράφου, διότι ως βάση χρησιμοποιείται το κείμενο, είτε πρόκειται για το λογοτεχνικό, ως αφητηρία, είτε για το ίδιο το σενάριο. Οι θεολογικές αναφορές στη ζωή και στο έργο του καλλιτέχνη αιτιολογούν την ύπαρξη θρησκευτικών εικόνων, συμβόλων, θεματολογίας ή θεολογικών ιδεών στις ταινίες. Έκδηλες αναφορές δε δύνανται να εντοπιστούν και στη δομή ή στην οργάνωση του περιεχομένου του [\[13\]](#).

Βέβαια, η θρησκεία, εάν την εννοήσουμε ως προσωπική πίστη του κάθε ανθρώπου στο Θεό(ή σε οτιδήποτε άλλο που υπόκειται στα όρια του υπερφυσικού στοιχείου) και γενικότερα η θρησκευτικότητα, ως απόδοση θείας τιμής και λατρείας, αναζητά τον δικό της επαναπροσδιορισμό στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και των σύνθετων πλουραλιστικών κοινωνιών των ανοικτών συνόρων. Οι εκάστοτε κυρίαρχοι θρησκευτικοί ταγοί, ως μια μορφή διαχρονικού θεσμού και εξουσίας, δύνανται να αυξάνουν τη σφαίρα επιρροής τους σε μια μεγάλη μερίδα της κοινωνίας, επηρεάζοντας τις επιλογές της, ως προς την παρακολούθηση θεαμάτων, αλλά και τις τάσεις της καλλιτεχνικής παραγωγής.

Δίχως αμφιβολία, η εποχή κατά την οποία εκκινούν οι ταινίες του Hollywood για το Χριστό και τα βιβλικά θέματα, εμφανίστηκαν σε ένα περιβάλλον το οποίο διέπονταν από μια ανάλογη ζήτηση από το κοινό, άρα και η αύξηση της παραγωγής τέτοιων ταινιών, ανταποκρινόταν σε ανάλογες ανάγκες, πέρα από το εάν εξυπηρετούσαν ένα συγκεκριμένο επικοινωνιακό ρόλο ή σκοπιμότητες. Πρέπει να τονιστεί ότι η Αγία Γραφή και ειδικότερα τα Ευαγγέλια έχουν εκατομμύρια αναγνώστες σε όλο τον κόσμο, άρα το θέμα αυτό προσελκύει το μαζικό ενδιαφέρον για την παρακολούθηση ταινιών, ιδίως αν αυτές αναπαριστούν τα Πάθη του Θεανθρώπου.

Η σχέση του θρησκευτικού κινηματογράφου με το θρησκευτικό γεγονός ξεκινάει ήδη με το λυκόφως του κινηματογράφου, αφού εμφανίστηκαν ήδη δύο ταινίες με θέμα το βίο του Χριστού, τα έτη 1898 και 1903. Όμως, γι' αυτής της κατηγορίας τις ταινίες θα αναφερθούμε διεξοδικά στην επόμενη υποενότητα. Γνωστότερες στο ευρύ κοινό είναι κάποιες ταινίες οι οποίες αναφέρονται σε θέματα της Παλαιάς Διαθήκης ή Βίβλου για τους ακολουθούντες τον Ιουδαϊσμό. Το θέμα αυτό γνωρίζει μεγάλη απήχηση και εκπροσωπείται από ένα διόλου ευκαταφρόνητο αριθμό σχετικών ταινιών μετά την λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι, ενδεικτικά, έχουμε τις ταινίες και υπερπαραγωγές του Cecil B. De Mille «SamsonandDelilah» το 1949 και «TheTenCommandments» το 1956. Το 1966 εμφανίστηκε το ανάλογα επικό, «The Bible: In the Beginning», μια ταινία του JohnHuston. Αξιοσημείωτη είναι αρκετά χρόνια μετά, το 1985, η παραγωγή «KingDavid», όπου εξαίρεται η πίστη στο Θεό και η υπακοή στους νόμους Του, σε σκηνοθεσία BruceBeresfordμε τον RichardGereστον ομώνυμο ρόλο. Από τις πλέον πρόσφατες ταινίες της κατηγορίας αυτής, θα αναφέρουμε το «Noah» (τίτλος ελληνικής διανομής «Νώε») του DarrenAronofsky του 2014, ενώ και η ομότιτλη ταινία του 1999, αμερικανικής παραγωγής, σε σκηνοθεσία JohnIrving, η οποία είναι κοντά στο θρησκευτικό κείμενο, αναβιώνοντας μια ακόμη επική ταινία του Hollywood με τον εξαιρετικό GionVoit, δεν είναι δέον να παραλειφθεί..

Μια άλλη συναφής κατηγορία αφορά ταινίες, οι οποίες συνδέονται με την πίστη στο Χριστό, αλλά εκτυλίσσονται στα πρώτα αποστολικά χρόνια και στο πλαίσιο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν ταινίες όπως το

«QuoVadis» του 1951, το «TheRobe» (τίτλος ελληνικής διανομής «Ο Χιτών») του 1953, η συνέχεια του «Χιτών», δηλαδή το «DemetriusandtheGladiators», ή «Ο Δημήτριος και οι Μονομάχοι» του 1954, σε σκηνοθεσία DelmerDaves, η πολυβραβευμένη με βραβεία Oscar«Ben-Hur» του 1959, το «The story of Ruth» του HenryKoster του 1960 και το «Barabba» του RichardFlaiser του 1961.

Το θρησκευτικό στοιχείο, από το οποίο εμπνέονταν πολλοί σκηνοθέτες, ήτοι ιστορικές και αγιασμένες μορφές, είναι μια άλλη κινηματογραφική κατηγορία. Ήδη το 1928 εμφανίστηκε στις κινηματογραφικές αίθουσες το film «ThePassionofJoanofArc» του CarlTheodorDreyer[14]. Το 1950 προβλήθηκε το «FlowersofSt. Francistου RobertoRossellini του 1950, με θέμα την ζωή του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης. Ανάλογη ταινία είχαμε και το 1961 («FrancisofAssisi»). Η ζωή του Μαρτίνου Λούθηρου κινηματογραφήθηκε το 1953 στην ταινία «MartinLuther» του IrvingPichel. Η ζωή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ειδικά έως το 312μ.Χ., γυρίστηκε το 1961 από τον Lionello De Felice. Το 1966 χρονολογείται το αριστούργημα «AndreiRublev» του AndreiTarkovsky, για την ζωή του ομώνυμου Αγίου και μεγάλου ζωγράφου[15]. Το 1972, για να περάσουμε και σε μορφές άλλων θρησκειών, γυρίστηκε το «Siddhartha» του ConradRooks. Στις αρχές τις δεκαετίας του '80 και συγκεκριμένα το 1982, προβλήθηκε το αριστουργηματικό «Gandhi» του RichardAttenborough, με θέμα τον βίο του M. Gandhi. Παρότι ο Gandhi δεν ήταν αμιγώς θρησκευτική προσωπικότητα και υπήρξε μια μορφή - θρύλος της ανεξαρτητοποίησης της Ινδίας, η ταινία έχει πλήθος θρησκευτικών διδασκαλιών και μάλιστα σε συγκρητιστικό περιβάλλον. Το 1992, ιδιαίτερη αίσθηση προκάλεσε η βιογραφική ταινία για μια μεγάλη μορφή του ισλαμικού κινήματος για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Αφροαμερικανών και όχι μόνο. Πρόκειται για την ταινία «Malcolm X» του SpikeLee. Με το θέμα της βουδιστικής παράδοσης, έχοντας ως επίκεντρο το Θιβέτ και την ανάδειξη ενός παιδιού ως μετενσάρκωση του Βούδα, ασχολήθηκε ο πολύς BernardoBertolucci, στο film «LittleBuddha» το 1993.

Η παρουσία του υπερβατικού και επέκεινα στοιχείου σε ανθρώπους, με θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα, ειδικά το δεύτερο σε ταινίες θρίλερ, συνιστά μια επιπλέον κατηγορία. Τέτοιες ταινίες είναι το «Rosemary'sBaby» του RomanPolanski του 1968, το εμβληματικό «TheExorcist» του WilliamFriedkin, του 1973 καθώς και το «Ghost» (τίτλος ελληνικής διανομής «Ο άορατος εραστής») του JerryZucker του 1990, με πρωταγωνιστές τους PatrickSwayze και DemiMoore, το οποίο σημείωσε μεγάλη εμπορική επιτυχία.

Υπάρχουν παράλληλα μια σειρά από ταινίες, οι οποίες προσέγγισαν πιο ειδικά θρησκευτικά θέματα. Μπορούμε ενδεικτικά να σταθούμε στα εξής: 1) Το ζήτημα της ένωσης των ανθρώπων σε θρησκευτικό επίπεδο, όπως αναπτύσσεται μέσα από

την προσωρινή παύση των εχθροπραξιών στα χαρακώματα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στην ταινία «JoyeuxNoël» του ChristianCarion του 2005. 2) Το θέμα της συνειδησιακής αμφιβολίας, όπως παρουσιάζεται στην ταινία «Doubt» του JohnPatrickShanley. Πρόκειται για μια δημιουργία του 2008, η οποία εκτυλίσσεται μέσα σε ένα θρησκευτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα. Η ταινία ευτύχησε να αναδειχθεί μεταξύ άλλων και για τις εξαιρετικές ερμηνείες των MerylStreep και PhilipSeymourHoffman. 3) Το ζήτημα της εφαρμογής της ισλαμικής Σαρία εις βάρος κοριτσιών στην Αφρική αλλά και αλλού, αναδεικνύει η ταινία «DesertFlower», της SherryHormann, του 2009. 4) Μια πολύ ιδιαίτερη ταινία, επίσης, είναι το «The Tree of Life» του TerrenceMalick. Η ταινία, ένα έργο του 2011, ασχολείται με το υπαρξιακό ερώτημα του νοήματος της ζωής, μέσα από την ηλικιακή διαδρομή του κεντρικού ήρωα Τζακ, τον οποίο σε ώριμη ηλικία υποδύεται ο SeanPenn[16]. 5) Τα θέματα που θίγει η ταινία «BlackNarcissus», μεταφρασμένο, ως «Μαύρος Νάρκισσος» του 1947, σε σκηνοθεσία MichaelPowell και EmericPressburger με την καταπληκτική DeborahKerr σε ρόλο μοναχής την έχουν καταστήσει, ως ένα κλασικό αριστούργημα. Η καταπίεση του μοναστικού βίου, η απώλεια της ανθρώπινης πίστης, οι ανθρώπινες αδυναμίες και η επιρροή του περιβάλλοντος στον χαρακτήρα του ανθρώπου, σε μια άκρως συντηρητική μεταπολεμική κοινωνία της δεκαετίας του 1940, αναδεικνύουν το γυναικείο φύλο και την καταπίεση που υφίστατο[17].

Από ελληνικής πλευράς, ενδεικτικά θα αναφέρουμε αρχικά την μεταφορά της τραγωδίας του Σοφοκλή «Αντιγόνη», από τον Γιώργο Τζαβέλα το 1961, της οποίας βασικό επίκεντρο είναι το δίλημμα μεταξύ του κοσμικού και ιερού νόμου. Ανάλογα από μια άλλη σκοπιά είναι τα προβλήματα τα οποία αντιμετώπισε ο Γρηγόριος Δίκαιος στην βραβευμένη ταινία του Ερρίκου Ανδρέου «Παπαφλέσσας» του 1971 (με φόντο βέβαια την Ελληνική Επανάσταση του 1821). Το θέμα του τάματος απαντά σε ταινίες όπως «Το τελευταίο ψέμα» του Μ. Κακογιάννη του 1958 και «Δεκαπενταύγουστος» του Κωνσταντίνου Γιάνναρη του 2001. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και άλλες δύο ταινίες, ως προς το θέμα του έρωτα μεταξύ ανθρώπων, οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικά και μεταξύ τους μη φιλικά περιβάλλοντα, όπως το ειδύλλιο μεταξύ ενός Πολίτη Έλληνα και μιας Τουρκάλας στην «Πολίτικη Κουζίνα» του Τάσου Μπουλμέτη του 2003 (η οποία παραμένει η πρώτη ελληνική ταινία σε εισπράξεις έως σήμερα) και ο έρωτας ενός Θεσσαλονικιού Χριστιανού και μιας Εβραιοπούλας στο «Ουζερί Τσιτσάνης» του Μανούσου Μανουσάκη του 2015.

[Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ](#)

Παραπομπές:

[1] Βλ. συναφώς και Χ. Σταμούλης, *Έρωτας και θάνατος*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2009.

[2] R. Gibellini, *Η Θεολογία του 20ου αιώνα*, μτφ Παν. Υφαντής, εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2002, σ.106-107

[3] Ο.π., σ. 123.

[4] Ο.π., σ. 124.

[5] Οπ.π., 128.

[6] Οπ.π., 129.

[7] Σ. Αθανασοπούλου- Κυπρίου, «Ζητήματα θεολογικής ερμηνείας. Από τη σχέση θρησκείας και λογοτεχνίας στον διάλογο Θεολογίας και Λογοτεχνίας», *Επικαιροποιημένο, συμπληρωματικό υλικό του κεφ.2 «Ορθοδοξία και Λογοτεχνία»*, του τ. Γ΄ της ΟΡΘ 61, Αθήνα, 2015,13.

[8] Βασιλείου Καισαρείας, *Επιστολή*, 234.

[9] Σ. Αθανασοπούλου- Κυπρίου, *Ορθοδοξία και Λογοτεχνία*, στο Σ. Αθανασοπούλου- Κυπρίου, Σ. Γιαγκαζογλου, Α. Μαρά, *«Η Ορθοδοξία, ως πολιτισμικό επίτευγμα και τα προβλήματα του σύγχρονου ανθρώπου»*, *Ορθοδοξία και Μετα-Νεωτερικότητα*, τομ. Γ΄ Πάτρα, ΕΑΠ, 2008, σ.90-91.

[10] Οπ.π., σ. 92.

[11] Οπ.π., σ. 119.

[12] Οπ.π., σ. 121.

[13] Οπ.π., σ. 110-111.

[14] M. J. Wright, *«La Passion de Jeanne d'Arc (Carl Theodor Dryer, 1928)»*, στο *Religion and Film: An Introduction* (London and New York: Tauris,

2007), 33-54.

[15] D'Sa, Nigel, S., «Andrei Rublev: Religious Epiphany in Art», *Journal of Religion and Film* 3/2 (1999), 1-14.

[16] Ch. Dermentzopoulos και Th. Vassiliou, «Approaching an Abstract Cinematic Form: The Tree of Life by Terrence Malick», *Journal of Literature and Art Studies* 4, no. 9 (2014), 722-728.

[17] K. Davidson, & Hill, «Under control'?: Black Narcissus and the Imagining of India», *Film Studies* 6 (2005), 1-4.

<https://bit.ly/2x8Veeep>